УДК: 94(575.2)
DOI 10.33514/1694-7851-2025-4/2-133-141

Алыкулова Г.К.
тарых илимдерини кандидаты, доценттин м.а.
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Бишкек ш.
alykulova1973@mail.ru
Доктурбек кызы А.
окутуучу
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Бишкек ш.
dokturbekovaakzoltoj@gmail.com
Жумаалы уулу Э.
магистрант
И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети
Бишкек ш.

КЫРГЫЗСТАН МЕНЕН РОССИЯНЫН АЛГАЧКЫ ДИПЛОМАТИЯЛЫК БАЙЛАНЫШЫ: АТАКЕ-БИЙДИН 1785-ЖЫЛДАГЫ МИССИЯСЫ

Аннотация. Бул макалада XVIII кылымдын аягында Борбордук Азиядагы көчмөн элдер менен Россия империясынын ортосундагы дипломатиялык байланыштардын жаңы этабына айланган тарыхый учур каралат. Ушул мезгил кыргыздар үчүн Кокон хандыгынын, Цин империясынын жана казак урууларынын басым-кысымдары күчөгөн, ошону менен бирге жаңы союздаштарды издөө зарылчылыгы пайда болгон доор болгон.

Сарыбагыш уруусунун көрүнүктүү өкүлү Атаке-бийдин 1785-жылы Россияга жөнөтүлгөн элчилиги кыргыздар менен Россиянын ортосундагы алгачкы расмий дипломатиялык миссия катары тарыхта өзгөчө орунга ээ. Миссиянын практикалык жыйынтыгы чектелүү болгону менен, ал кыргыз-орус мамилелеринин башатында турган маанилүү кадам болуп саналат.

Бул элчилик кыргыз уруу башчыларына Россия империясынын дипломатиялык салттарын жана башкаруу маданиятын үйрөнүүгө шарт түзгөн, ошондой эле Россиянын Борбордук Азиядагы таасиринин кеңейишине өбөлгө жараткан. Атаке-бийдин миссиясы **өз** ара кызыкчылык, дипломатиялык ийкемдүүлүк жана саясий прагматизмге негизделген кыргыз-орус мамилелеринин башталышы катары тарыхта маанилүү орунду ээлейт.

Негизги сөздөр: Кыргызстан, Россия, Атаке бий, дипломатия, Борбордук Азия, уруу башчысы, миссия, байланыш, кызматташтык.

Алыкулова Г.К.
кандидат исторических наук, и.о. доцента
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек
alykулова1973@mail.ru
Доктурбек кызы А.
преподователь

Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек
dokturbekovaakzoltoj@gmail.com
Жумаалы уулу Э.
магистрант
Кыргызский государственный университет имени И. Арабаева
г. Бишкек

ПЕРВЫЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ КОНТАКТЫ МЕЖДУ КЫРГЫЗСТАНОМ И РОССИЕЙ: МИССИЯ АТАКЕ-БИЯ 1785 ГОДА

Аннотация. В данной статье рассматривается исторический случай, который стал новым этапом дипломатических связей между кочевыми народами Центральной Азии и Российской империей в конце XVIII века. В этот период для кыргызов возросли давления со стороны Кокандского ханства, империи Цин и казахских родов, а также возникла необходимость поиска новых союзников.

Посольство Атаке-бия, видного представителя рода Сарыбагыш, направленное в Россию в 1785 году, занимает особое место в истории как первое официальное дипломатическое миссия между кыргызами и Россией. Несмотря на ограниченные практические результаты миссии, она стала важным шагом в становлении кыргызско-русских отношений.

Эта миссия предоставила кыргызским вождям возможность изучить дипломатические традиции и управленческую культуру Российской империи, а также создала основу для расширения влияния России в Центральной Азии. Миссия Атаке-бия имеет историческое значение как начало кыргызско-русских отношений, основанных на взаимных интересах, дипломатической гибкости и политическом прагматизме.

Ключевые слова: Кыргызстан, Россия, Атаке-бий, дипломатия, Центральная Азия, вождь рода, миссия, связи, сотрудничество.

G.K. Alykulova
PhD Associate Professor
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
alykулova1973@mail.ru
A. Dokturbek kyzy
Lecturer
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.
dokturbekovaakzoltoj@gmail.com
E. Zhumaaly uulu
master's student
Kyrgyz State University named after I. Arabaev
Bishkek c.

FIRST DIPLOMATIC CONTACTS BETWEEN KYRGYZSTAN AND RUSSIA: THE MISSION OF ATAKE-BI IN 1785

Abstract. This article examines a historical case that marked a new stage in diplomatic relations between the nomadic peoples of Central Asia and the Russian Empire at the end of the 18th century. During this period, the Kyrgyz faced increasing pressure from the Kokand Khanate, the Qing Empire, and Kazakh tribes, creating the necessity to seek new allies.

The mission of Atake-bi, a prominent representative of the Sarybagysh clan, sent to Russia in 1785, holds a special place in history as the first official diplomatic mission between the Kyrgyz and Russia. Despite its limited practical outcomes, the mission represented an important step in the formation of Kyrgyz-Russian relations.

This mission provided Kyrgyz leaders with the opportunity to study the diplomatic traditions and administrative culture of the Russian Empire, while also laying the foundation for the expansion of Russian influence in Central Asia. The mission of Atake-bi is historically significant as the beginning of Kyrgyz-Russian relations, based on mutual interests, diplomatic flexibility, and political pragmatism.

Keywords: Kyrgyzstan, Russia, Atake-bi, diplomacy, Central Asia, clan leader, mission, relations, cooperation.

XVIII кылымдын аягы — Борбордук Азиядагы көчмөн элдер менен Россия империясынын ортосундагы дипломатиялык байланыштардын тарыхында бурулуш учур болгон. Бул мезгил кыргыздар үчүн Кокон хандыгынын, Цин империясынын жана казак урууларынын тарабынан келип чыккан тышкы коркунучтарды аңдап түшүнүү жана жаңы союздаштарды издөө аракеттери менен мүнөздөлөт.

Ушул тарыхый шартта Сарыбагыш уруусунун белгилүү өкүлү **Атаке-бий** 1785-жылы Россияга элчилик жөнөтүп, кыргыздар менен Россиянын ортосундагы **алгачкы расмий дипломатиялык байланышты орнотуу аракетин** баштаган.

Бул доордо Жунгариядагы согуштар (1755–1758-жж.) аяктап, Цин империясы Чыгыш Түркстанды толук көзөмөлгө алган. Натыйжада Борбордук Азияда жаңы саясий абал түзүлүп, кыргыз уруулары бир нече багыттан келип чыккан басым алдында калган: түндүктөн — казак уруулары, түштүктөн — жаңыдан күч алып жаткан Кокон хандыгы, чыгыштан — Цин империясы. Мындай кырдаалда Россия менен дипломатиялык байланыш орнотуу кыргыз уруу башчылары үчүн **коопсуздукту камсыз кылуунун жана саясий тең салмактуулукту сактоонун маанилүү жолу** катары кабыл алынган.

Өз кезегинде Россия империясы да бул мезгилде Борбордук Азия тарапка активдүү жылып, соода жолдорун көзөмөлгө алуу жана түштүк чек араларын бекемдөө максатын көздөгөн. Кыргыздар менен байланыш түзүү — Россиянын бул аймактагы **саясий жана экономикалык таасирин кеңейтүүгө** багытталган жалпы стратегиясынын бир бөлүгү болгон.

1785–1786-жылдары Сарыбагыш бийи Атаке Россияга жөнөткөн элчилиги кыргыз-орус мамилелеринин жаңы этабын ачкан. Элчиликтин негизги максаты — расмий байланыштарды орнотуу жана Россия менен союздаштык мамиле түзүүгө даяр экендигин билдирүү болгон. Бирок миссиянын практикалык жыйынтыгы чектелүү болгон, анткени ошол мезгилде Россия көчмөн элдер менен системалуу дипломатиялык байланыштарды жаңыдан жолго коюп жаткан. Кыргыз уруулары болсо өз алдынча башкаруу жана ички автономиясын сактоого умтулган.

Кыргыздардын бул аракеттери менен катар казак урууу башчылары да орус ордосуна өз өкүлдөрүн жиберип турган. Жалпысынан, XVIII кылымдын аягында Россиянын көчмөн элдерге карата саясаты төмөнкү негизги багыттарды камтыган:

1. Империянын түштүк жана түштүк-чыгыш чек араларынын коопсуздугун камсыз кылуу;
2. Борбор Азия аркылуу өтүүчү соода кербен жолдорун көзөмөлгө алуу;
3. Дипломатиялык байланыштар аркылуу көчмөн элдер менен тынчтык жана кызматташтык мамилелерди орнотуу.

Салттуу европалык дипломатиялык практикада, күчтүүрөөк мамлекет алсызыраак саясий субъекттен өзүнө **берилгендикти (подданство)** расмий түрдө таанууну талап кылган. Россия империясы үчүн мындай берилгендик — кыргыз жана казак урууларына болгон саясий жана аймактык таасирин **формалдуу түрдө бекемдөөнү** билдирген.

Бирок көчмөн коомдор үчүн «берилгендик» түшүнүгү таптакыр башка мазмунга ээ болгон. Изилдөөчү **И. Бичуриндин** байкоосуна ылайык, көчмөн элдер берилгендикти «абийир соодасы» катары кабыл алышкан: алар бул формалдуу мамиледен мүмкүн болушунча **практикалык пайда алуу** аракетинде болушкан. Эгер убада кылынган сыйлык же колдоо аткарылбаса, анда алар тез эле **баш тартуу, каршылык көрсөтүү же куралдуу баскынчылыкка** өтүшкөн [1, б. 240].

Ушундай эле көрүнүш түркмөн йомуд урууларынын мисалында да байкалган. Алар берилгендикти өздөрүнүн ички иштерине кийлигишүүгө жол бербестен, **белгилүү бир сыйлык үчүн кызмат көрсөтүүнүн убактылуу формасы** катары түшүнүшкөн [10, б. 855].

Ошентип, «берилгендик» түшүнүгүн чечмелөөдөгү айырмачылыктар эки тарап ортосундагы **дипломатиялык пикир келишпестиктерге** алып келип, **саясий ийкемдүүлүктү жана этият мамилени** талап кылган.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ошол мезгилдеги кыргыз урууу башкаруучулары моюн сунуу жөнүндөгү **формалдуу декларацияларды прагматикалык максаттарда** колдонушкан. Алар үчүн мындай актылар — **Россия тарабынан белектерди жана сыйлыктарды алуу, коңшулары менен болгон жаңжалдарда аскердик колдоо табуу, соода жолдорун көзөмөлдөө жана киреше алуу** сыяктуу практикалык кызыкчылыктарды ишке ашыруунун бир ыкмасы болгон.

Расмий түрдө берилгендикти (подданство) таануу маселесинде Россия да, Кытай да өздөрүнө бир катар артыкчылыктарды көрүшкөн. Алардын түшүнүгүндө мындай берилгендик — **кербендердин коопсуздугун камсыз кылууда колдоо алуу, уруулар менен дипломатиялык жана соода мамилелерди өнүктүрүү**, ошондой эле **аймактык маселелерге жана жайыттарды бөлүштүрүүгө таасир этүү мүмкүнчүлүгүн** жаратмак.

Бул доордо Борбордук Азия аймагында кыргыздар менен кошуна элдердин саясий байланыштарына таасир эткен бир катар көрүнүктүү инсандар болгон. Алардын катарында: **Сарыбагыш уруусунун өкүлү Атаке-бий, Түштүк кыргыз урууларынын таасирдүү башкаруучусу Мамбеткул бий,** ошондой эле **Жетису аймагындагы казак хандыктарынын жетекчилери** Россия менен активдүү дипломатиялык алака түзгөн негизги фигуралар катары белгилүү.

Ошол мезгилдеги соода мамилелер Борбор Азиянын эл аралык байланыштар системасынын ажырагыс бөлүгү болгон. Кыргыз урууларынын аймактары аркылуу өткөн кербендерди урууу башчылары белгилүү сыйлык үчүн коргоону камсыз кылышкан**. Кербен**

жолдорун көзөмөлдөө кыргыздар үчүн экономикалык киреше алып келген болсо, Россия үчүн бул — **стратегиялык маанидеги артыкчылыкка** айланган.

Көчмөндөр үчүн соода жолдору азык-түлүк, курал-жарак жана башка керектүү товарларды алуу булагы гана эмес, ошондой эле **экономикалык жана саясий көз карандысыздыкты чыңдоонун** бир формасы болгон.

Берилгендик (подданство) декларативдүү түрдө таанылганына карабастан, анын милдеттерин жана маанисин ар башкача түшүнүүдөн улам көптөгөн **чыр-чатактар жана түшүнбөстүктөр** жаралган. Кыргыз уруу башкаруучулары мындай мамилелерди өз кызыкчылыгында пайдаланып, **наамдар менен сыйлыктарды алуу, соода жана аскердик ресурстарды көзөмөлдөө, союздаштардын колдоосуна ээ болуу же атаандаштарга каршы күрөшүү** сыяктуу максаттарды көздөшкөн.

Орус дипломатиясы бара-бара ушул шарттарга **ыңгайлашып**, көчмөн элдер менен өз ара аракеттенүүнүн **ийкемдүү жана прагматикалык механизмдерин** калыптандыра баштаган.

Тарыхый булактарда келтирилген маалыматтарга ылайык, XIX кылымдын биринчи жарымында Россиянын Борбордук Азиядагы соода жана саясий кызыкчылыктары күчөй баштаган мезгилде кыргыз уруулары менен болгон өз ара мамилелер ар дайым эле тынч мүнөздө болбогон. 1825-жылы полковник **Кемпен** соодагерлердин көрсөтмөлөрүнө таянып, мындай деп жазган:

«Бул кыргыздар өтө зыяндуу, алар кербендерди көп токтотуп, тоноп, жыйымдарды чогултушат» [3, б. 4].

Бул байкоо Борбордук Азиядагы соода кербендери туш болгон **туруктуу кооптуулуктарды жана тоскоолдуктарды** чагылдырат. Көчмөн уруулардын мындай аракеттери жөн гана каракчылык эмес, көбүнчө **жолдорду көзөмөлдөө аркылуу өз кызыкчылыктарын коргоо жана экономикалык таасирин сактоо** формасы болгон. Көп учурда алар үчүн бул — **өткөн кербендерге экономикалык кысым көрсөтүү жана кошумча киреше алуу** мүмкүнчүлүгү катары каралган.

1827-жылы көпөс **С. Попов** ошол эле Кемпенге жолдогон рапортунда төмөнкүлөрдү билдирген:

«Таш кыргыздар (каменные кыргызы) менен соода кылганда жана алар аркылуу Кашкарияга өткөндө, жол боюнда бийлердин каалоосуна жараша жана канча алгысы келсе, ошончо төлөйт» [7, б. 105].

Бул күбөлүктөр көчмөн коомдордо «жол салыгы» же «жыйым» сыяктуу **жергиликтүү төлөмдөрдү жыйноо эрежелери** уруулардын өздөрү тарабынан белгиленгенин жана бул тартип алар үчүн **ички автономиянын жана бийлик ыйгарым укуктарынын бир бөлүгү** болгонун көрсөтөт. Мындай практика, бир жагынан, уруу бийлеринин **экономикалык өз алдынчалыгын жана саясий көз карандысыздыгын** сактоонун каражаты болсо, экинчи жагынан, Россия сыяктуу мамлекеттер менен **соода жана дипломатиялык чыңалуунун булагына** айланган.

Буга чейин, XVIII кылымдын орто ченинде, көчмөн уруулардын башкаруучуларынын дипломатиялык иш-аракеттери **белектер жана сыйлыктар системасы** менен тыгыз байланышта болгон. Мындай практика эл аралык мамилелердин өзгөчө формасы катары калыптанып, дипломатиялык байланыштарды чыңдоонун жана материалдык пайда алуунун маанилүү каражаты болуп кызмат кылган.

Мисалы, Абылай хандын элчиликтеринин бири 1760-жылдардын башында Пекинден **болжол менен төрт миң рублга бааланган белектерди** алып келген [2, б. 170]. Изилдөөчү **Гуревичтин** белгилешинче, мындай белектерди алуу казактарды Кытайга тез-тез элчилик жөнөтүүгө шыктандырган жана ошол эле учурда Абылайдын ички жана тышкы **саясий таасирин күчөтүүнүн эффективдүү жолу** болгон. Орто жүздүн өкүлдөрү орус тарапка хандын Кытай менен мындай мамилесин «өз кызыкчылыгы үчүн шарттуу берилгендик» катары түшүндүрүшкөн [2, б. 170].

Бирок көчмөн хандардын дипломатиялык эсептери ар дайым **прагматикалык мүнөзгө** ээ болгон. 1764-жылы Кытай тарап белек-бечкектерди жөнөтүүнү токтоткондон кийин, Абылай хан дароо Россиянын колдоосун артык көрөрүн билдирген [2, б. 173]. Бул жагдай анын тышкы саясаттагы ийкемдүүлүгүн жана эки ири держава — Цин империясы менен Россиянын ортосунда өз кызыкчылыгын максималдаштыруу аракетин көрсөтөт.

Цин империясынын жетекчилиги бул саясаттан кабарсыз болгон эмес. 1759-жылдын октябрындагы императордук жарлыкта казак аксакалдарынын Пекинге **белек алуу максатында** жөнөтүлөрү ачык көрсөтүлгөн [5, б. 28]. Бирок мындай «сыйлык дипломатиясынын» чыгымдарынын көбөйүшү Цин казынасына олуттуу жүк жараткан. Натыйжада 1793-жылдагы атайын жарлык менен **хандардын жана султандардын кичүү уулдарын же бир туугандарын борборго жөнөтүүгө тыюу салынган,** анткени алардын «зыяраттарынын» чыгымдары мамлекеттик казына үчүн өтө оор болгон [5, б. 28].

Ушундай эле көрүнүш орус-казак мамилелеринде да байкалат. 1731–1732-жылдары Кичи жана Орто жүздөр Россиянын карамагына өткөндөн кийин, империялык бийлик чек ара жортуулдары токтойт деп үмүттөнгөн. Бирок, эки жыл өтпөй эле чабуулдар кайра жанданып, мурдагы абал калыбына келген [9, б. 43].

М. А. Терентьев бул жагдайды мындайча мүнөздөгөн: *«Жалпысынан кыргыздардын карамакка кирүүсү өзгөчө мүнөздө болгон: алар салык төлөшкөн эмес, эч кандай милдеттерди аткарышкан эмес, бирок биздин өкмөткө "кыргыздардын кожоюну" деген даңкка ээ болуу үчүн аларды өзгөчө камкордукка алуу маанилүү эле».* Россиялык администрация хандарды империяга жакындатуу максатында ар кандай ыкмаларды колдонгон: аларга сый-урмат көрсөтүлүп, баалуу белектер берилген, ал эми 1750-жылдардан тартып — айлык акы да төлөнө баштаган.

Бирок хандардын элчиликтери бара-бара формалдуу дипломатиялык иш-аракеттен алыстап, талап-тоноочулук мүнөзгө ээ болуп калган. Терентьев белгилегендей, убакыт өткөн сайын мындай «элчилик сапарлар» жыл сайын төлөнүүчү салым сыяктуу болуп калган. Натыйжада өкмөт бул көрүнүштү чектөө максатында элчилердин келиш мөөнөтүн эки жылда бир жолу деп белгилөөгө аргасыз болгон, антпесе бул «салым» жыл сайын кайталанып турмак [9, б. 58].

Ошентип, XVIII–XIX кылымдардагы булактар көчмөн элдердин тышкы саясатындагы ынтымак жана «баш ийүү» көрүнүштөрү негизинен символикалык жана прагматикалык мүнөзгө ээ болгонун далилдейт. Хандар менен уруу башчылары ири державалардын ортосунда өз кызыкчылыктарын коргоо, урууларынын коопсуздугун камсыз кылуу жана саясий таасирин бекемдөө максатында маневр жасашкан. Өз кезегинде Россия менен Кытай бул мамилелерди формалдаштырууга умтулушкан, бирок алар көчмөн коомдордун салттуу саясий маданиятынын, башкаруу структурасынын жана дипломатиялык ийкемдүүлүгүнүн өзгөчөлүктөрүнө туш болушкан.

Кыргыздардын дипломатиялык ишмердүүлүгү негизинен алардын географиялык жайгашуусу жана кубаттуу мамлекеттерге — Россия менен Кытайга — жакындыгы аркылуу аныкталган. Россия империясынын Борбордук Азиядагы активдүү экспансиясынан мурда эле кыргыз башкаруучулары Кытай менен түз жана динамикалуу дипломатиялык байланыштарды жүргүзүп келишкен.

1757–1758-жылдары Цин аскерлери Чыгыш Түркстанды басып алган соң, кыргыз уруулары менен түздөн-түз байланышуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушкан. Ошол эле мезгилде, 1758-жылы Пекинге ар түрдүү уруулардын өкүлдөрү — Ни Ше (солто), Төрөке (чагыр-саяк), Шукуру (кушчу) жана Черикчи (сарыбагыш-бугу) жөнөтүлгөн. Цин империясынын сарайы аларды өзгөчө урмат-сый менен тосуп алып, баалуу белектер жана кызмат даражасынын белгилери — шапкага тагылуучу шарлар менен павлин жүндөрүн тапшырган. Бул белги алардын статусунун расмий таанылышын жана кыргыз-кытай дипломатиялык мамилелеринин институционалдык мүнөзгө ээ боло баштаганын көрсөтөт [5, б. 45].

Кийинки мезгилде Пекинге акыркы элчилик жөнөткөн кыргыз бийлери катары Кажыбай (Адигине), Жамалат жана Шаджан (экөө тең Черик уруусунан) аталат. Кытай бийликтери белек-бечкек алууну улантуу үчүн так шарттарды койгон: кыргыз урууларынан кошуна элдер менен тынчтыкты сактоо жана Кашкар менен Яркенд бийликтеринин көрсөтмөлөрүнө баш ийүү талап кылынган [5, б. 45].

Бул фактылар кыргыз дипломатиясынын саясий гана эмес, стратегиялык мүнөзгө да ээ болгондугун далилдейт. Уруу башчылары тышкы державалар менен өз ара пайдалуу байланыштарды түзүү аркылуу аймактык коопсуздукту камсыздоого, ички автономиясын сактап калууга жана эл аралык аброюн бекемдөөгө умтулушкан.

Ошентип, Атаке-бий Россияга жөнөткөн биринчи элчилигин уюштурган учурда буга чейин эле эл аралык байланыштар жаатында олуттуу дипломатиялык тажрыйбага ээ болгон. Казак жана кыргыз уруулары аркылуу алынган маалыматтар ага дипломатиялык этикеттин өзгөчөлүктөрүн, расмий талаптарды жана алыстагы державалар менен байланыш түзүүдөгү стратегиялык ыкмаларды өздөштүрүүгө мүмкүндүк берген. Мындай тажрыйба кыргыз-орус мамилелеринин башатында турган алгачкы дипломатиялык аракеттер үчүн маанилүү саясий жана практикалык негиз болуп кызмат кылган.

Историографияда Атаке-бийдин Россияга кайрылуусу бир катар тышкы саясий факторлор менен шартталган деген пикир үстөмдүк кылат. XVIII кылымдын аягында Кокон хандыгынын түштүк жана түштүк-батыш аймактардагы таасири күчөп, кыргыз уруулары үчүн реалдуу коркунуч жаралган; түштүктө Цин Кытайынын экспансиясы тереңдеп, түндүк-чыгышта казак уруулары менен жайыттар үчүн атаандаштык күчөгөн [4, с. 484]. Ошондуктан, Атаке-бийдин элчилиги аймактагы күчтөрдүн тең салмагын сактоого, тышкы коркунучтарды азайтууга жана кыргыз уруу жетекчилеринин саясий абалын чыңдоого багытталган прагматикалык кадам катары бааланат.

Бир катар изилдөөлөрдө Атаке-бийдин дагы бир максаты катары Россия аркылуу Чыгыш Түркстан жана Индияга кетчү соода жолдорун Кыргызстан аркылуу өткөрүү демилгеси көрсөтүлөт. Бул ниет анын эл аралык соода системасына аралашуу, кербен жолдорун көзөмөлдөө жана өз уруусуна экономикалык пайда алып келүү аракетин чагылдырат [4, с. 484].

Атаке-бийдин Екатерина IIге жазган катында саясий жана экономикалык максаттар түз айтылбастан, «Императордук Улуу урматтууңардын ден соолугуна кам көрүү» деген сыпайы дипломатиялык формула менен чектелген [6, б. 55]. Бул жагдай элчиликтин сырткы көрүнүшү

боюнча аземдик мүнөзгө ээ болгонун, бирок анын ички мазмунунда кыргыз дипломатиясынын прагматикалык кызыкчылыктары жана стратегиялык максаттары жашырылганын айкын көрсөтөт.

1785-жылга карата Түндүк Кыргызстандын тышкы саясий абалы салыштырмалуу туруктуу болгон деп белгилөөгө болот. 1815-жылга чейин түндүк кыргыздарга Кокон хандыгы тарабынан олуттуу коркунуч жаралган эмес. Кытай аскерлери менен негизги кагылышуулар 1758–1760-жылдары болуп, андан соң Пекин дипломатиялык байланыштар жана **«материалдык стимулдар»** аркылуу кыргыздарды өз көзөмөлүндө кармоого аракет кылган. Абылай хандын тушунда гана казак урууларынын түндүк кыргыз аймактарына кысымы күчөп, айрым учурларда олуттуу коркунуч жаралган. Бирок 1781-жылы Абылай хан каза болгондон кийин казактардын чабуулдары алсырап, Россия менен мамиле түзүүгө ыңгайлуу шарттарды түзгөн.

Ошентип, Атаке-бийдин 1785-жылдагы элчилиги **сырткы саясий коркунучтар, экономикалык кызыкчылыктар,** ошондой эле уруу башчыларынын чоң державаларды өз кызыкчылыктары үчүн маневр жасоо боюнча **салттуу стратегиясы**нын айкалышы менен шартталган татаал дипломатиялык кадам катары бааланат.

Атаке-бийдин каттарынын стили жана формулировкалары да өзгөчө кызыгууну жаратат. Ал биринчи катында Сибирь полктарынын башчысы генерал **Н. Г. Огаревге** кайрылып, Екатерина IIни төрт жолу «Император» деп атап өтөт [6, с. 53–54]. Бирок кийинки каттарында — Сибирь линиясынын башчысы **Н. С. Федцовго** жана түздөн-түз Екатерина IIге жолдогон каттарында ал мындан да сыпаттуу формулировкаларды колдонгон: «Анын Императордук Жогорку Саламаттыгы» жана «Государыня» деп жазган [6, с. 54–55]. Каттардын стилинин биринчи каттан айырмаланышы Россиялык сарайда кабыл алынышынын өзгөрүшүн чагылдырат. Бул жагдай Атаке-бийдин **Россия империясынын ички саясаты жана дипломатиялык этикет менен тааныш экенин** көрсөтөт.

Элчилик **материалдык жактан да пайдалуу** болгондугун көрсөттү. Бир араб, үч илбирс жана беш сүлөнүн териси үчүн Атаке-бий **800 күмүш рубль** алган [6, б. 65]. Элчиликтин башчысы **А. Кучаков** да зыян тарткан эмес, ага 100 рубль бөлүнгөн [6, б. 67].

Ошентип, бул элчилик бир эле учурда бир нече функцияны аткарган: **Россияга берилгендигин көрсөтүү**, катышуучулар жана алардын уруулары үчүн **экономикалык пайда алуу, дипломатиялык тажрыйба топтоо.** Андан тышкары, кыргыз башкаруучулары орус императордук бюрократиясынын ичиндеги дипломатиянын эрежелерин үйрөнүүгө мүмкүнчүлүк алган, бул кийин Россия менен кийинки дипломатиялык байланыштарды түзүүдө маанилүү роль ойногон.

Жыйынтыктап айтканда, Атаке-бийдин миссиясы кокустан эмес, **стратегиялык жана прагматикалык** болгон. Бул мезгилде Сарыбагыш уруусу **Кокон жана Кытайдын таасирине каршы турууга,** ошондой эле түндүк коңшулар менен байланыштарды бекемдөөгө умтулган. Россия болсо кыргыздар менен дипломатиялык байланыштарды **Тянь-Шань аймагында өз таасирин кеңейтүү мүмкүнчүлүгү** катары баалаган.

Элчилик ошондой эле **көчмөн дипломатиясынын өзгөчөлүктөрүн** чагылдырат: белектерди алмашуу, тартуулоо, салтанаттуу сөздөр жана «коргоо» тууралуу суранычтар. Ал эми орус тарап мындай аракеттерди **европалык дипломатиянын рухунда — подданство суранычы** катары түшүнгөн. «Бирлик» жана «подданство» түшүнүктөрүнүн айырмасы кийин көптөгөн түшүнбөстүктөргө себеп болгон.

Архивдик маалыматтарга ылайык, Атаке-бийдин орус тарапка берген белектери **миссиянын прагматикалык мүнөзүн** көрсөтүп, саясий жана материалдык кызыкчылыктарды айкалыштырган. Белектер экономикалык гана эмес, **символикалык мааниге** ээ болгон: алар орус сарайына урмат-сыйды жана тынчтык мамилелерге даярдыкты билдирген. Ошол эле учурда мындай дипломатиялык трофейлерди колдонуу **кыргыз дипломатиясынын көз карандысыздыгын жана прагматикалык саясатын** көрсөтүп турган.

Атаке-бийдин элчилиги кыргыздар менен Россиянын **алгачкы расмий контакты** болуп эсептелет. Бирок андан кийинки мамилелер өнүккөн эмес: Россиядан кайткан соң Атаке-бий дипломатиялык байланыштарды улантууга аракет кылган эмес. Бул көрүнүш аймактагы салыштырмалуу туруктуу абал жана XVIII кылымдын аягында түндүк кыргыздарга түз коркунучтардын жоктугу менен түшүндүрүлөт.

Ошентсе да, миссиянын мааниси **кыргыз-орус мамилелеринин негизин түзгөндүгүндө** жатат. Атаке-бий жана анын чөйрөсү топтогон тажрыйба кыргыз уруу башчыларына Россиялык империянын дипломатиялык нормаларын түшүнүүгө шарт түзгөн, ал эми орус администрациясы кыргыз урууларынын саясий структурасын жана ички уюмдарын изилдөөгө мүмкүнчүлүк алган. Мындай байланыштар аркылуу Россия акырындап Борбор Азиядагы өз таасирин кеңейтүүгө умтулган.

Ошентип, Атаке-бийдин миссиясы кыргыз-орус мамилелерин түзүүнүн **алгачкы этабы** болуп эсептелет жана ал өз ара кызыкчылыктар, дипломатиялык ийкемдүүлүк жана саясий прагматизмге негизделген.

Колдонулган адабияттар:

1. Григорьев В.Д. Русская политика в отношении к Средней Азии // Сборник государственных знаний. – СПб, 1874.
2. Гуревич Б.П. Международные отношения в Центральной Азии в XVII – первой половине XIX вв. – Новосибирск: Наука, 1983.
3. Дорожник от Семипалатинска до Кашгара, Аксу и индийских владений. Составлен на основании показаний купцов полковником Кемпеном 27.11.1825 г. // Архив АН РФ. Ф. 2. Оп. 1 (1827). Д. 8.
4. История Киргизской ССР. Т. 1. – Фрунзе: Илим, 1984.
5. Кузнецов В.С. Цинская империя на рубеже Центральной Азии (втор. пол. XVIII – перв. пол. XIX вв.). – Новосибирск: Наука, Сиб. отд., 1983.
6. Кыргызстан – Россия. История взаимоотношений (XVIII–XIX вв.): Сборник документов и материалов. – Бишкек: Илим, 1998.
7. Сапаралиев Д.Б. Этнополитическая история Оша и его окрестностей с XVIII до середины XIX века. – Бишкек: Илим, 1999.
8. Шабданбекова А.Ш., Курбанова Н.У. История русской православной церкви в Кыргызстане в контексте межконфессионального сотрудничества // Вестник КГУ им. И.Арабаева. – 2024. – №4/2. – С. 51–59.
9. Терентьев М.А. История завоевания Средней Азии: в 3 т. Т. 1. – СПб: Тип. В.В. Комарова, 1906.
10. А.Ч. М.Г. Черняев в Средней Азии. – Режим доступа: https://abashin.org/2024/03/23/a-ch-m-g-chernyaev-v-srednej-azii/

Рецензент: тарых илимдерини доктору, профессор К. Айдаркул